

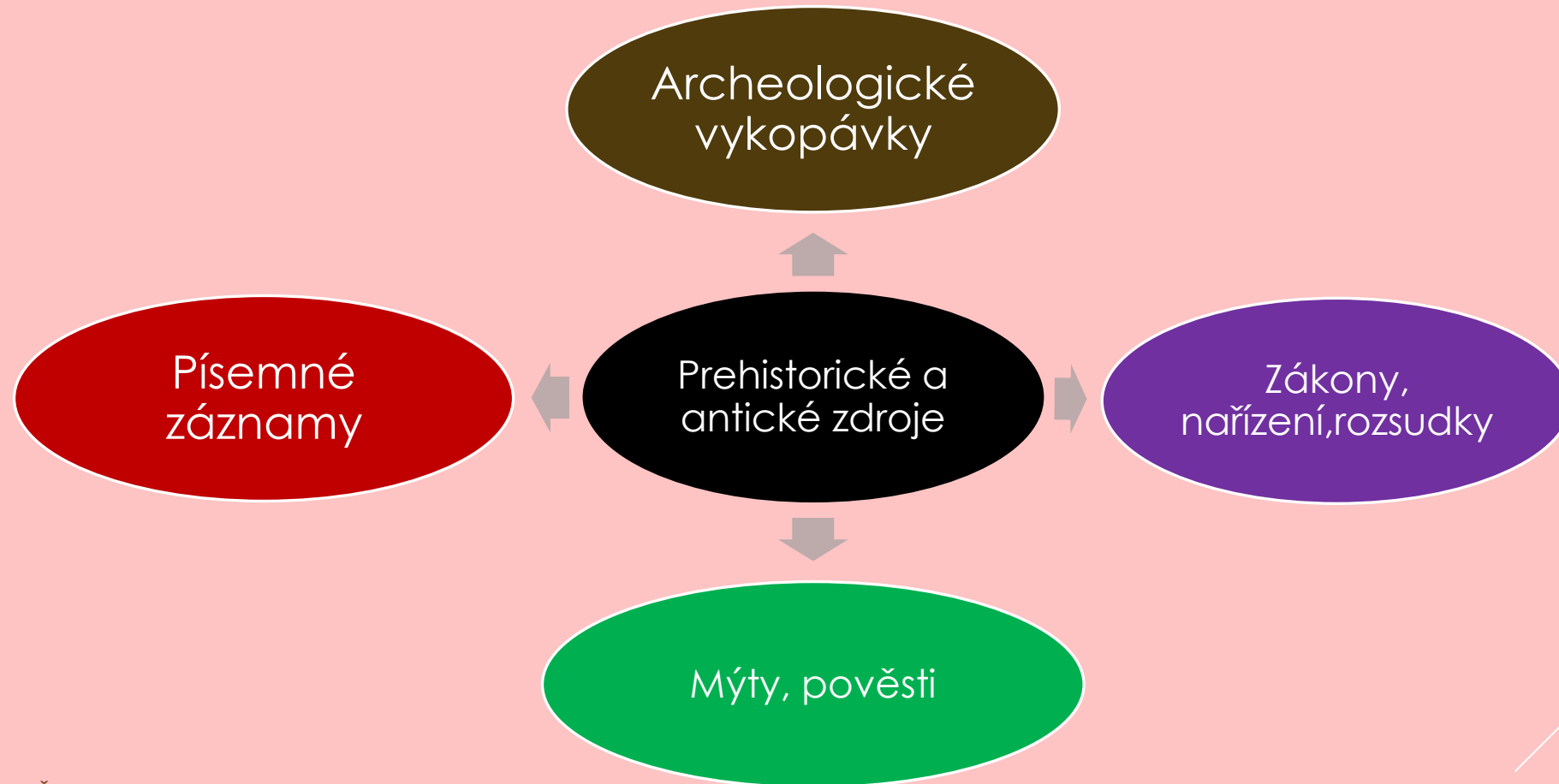
ŽIVOT LIDÍ S POSTIŽENÍM V RŮZNÝCH KULTURÁCH

IVO ŠELNER

- ▶ Budeme-li v pramenech počátků nejstarších evropských kultur hledat, pak zjistíme, že neexistují žádné ověřené písemné podklady, které by věrohodně situaci postižených popsaly.
- ▶ Obvykle vycházejí odborníci z často sporadických archeologických pramenů nebo rekonstrukcí obrazů, někdy z představivosti. Písemné záznamy se objevují až později.
- ▶ Vztah společnosti k postiženým byl podmiňován religiózními vztahy – a pokud nebylo známo racionální vysvětlení – zároveň mystickými pověrami.
- ▶ Kostry nalezené v hrobech po patologické analýze dokazují, že mrtví trpěli zdravotními problémy nebo byli invalidy, měli četná zranění apod. Z toho můžeme usuzovat, že být slabým, být odkázán na pomoc druhých již v pravěku mohlo tvořit základ sociální podpory.

- ▶ Nemoci, poškození organismu, duševní a tělesná slabost, válečná a jiná zranění a postižení doprovázejí lidstvo od počátku existence. S tímto fenoménem byla konfrontována v historii každá kultura a každá vnímala situaci minority, tj. „těch jiných“ jinak, každá kultura – majorita nepostižených, zdravých hledala „své“ řešení.
- ▶ Historické zkušenosti dokládají, že i když byla minorita mnohdy zatlačena majoritou na okraj společnosti a společenského života, přesto zůstala vždy **součástí dané společnosti**, bylo jedno, ve kterém vývojovém stupni se daná kultura nacházela.
- ▶ Tato skutečnost z pohledu speciální pedagogiky – pedagogiky postižených je důležitá, neboť na základě historických údajů umožňuje pochopit souvislosti, vztahy a pozice mezi minoritou „těch postižených“ a majoritou „těch nepostižených“.

LIDÉ S POSTIŽENÍM VE SPOLEČNOSTI - PREHISTORIE

LIDÉ S POSTIŽENÍM VE SPOLEČNOSTI - PREHISTORIE

- Písemné záznamy přisuzují velkou hodnotu kráse a bezchybnému fungování organismu a rovněž stigmatizování osob, které se od tohoto ideálu odlišovaly. Pouze váleční invalidé byli stigmatizování ušetřeni.

Písemné
záznamy

- In mýten a pověstech různých národů jsou zachovány zkušenosti, zážitky mnoha generací – problém nastává, jak tyto symboly a mýty jsou interpretovány, jak jsou prezentovány: symbolizování, přisuzování negativních nebo nadpřirozených vlastností, často s religiózním podtextem.

Ivo Seiner © SPED 2023

Archeologické
vykopávky

- Paleontologické vykopávky dokládají, že před zhruba 40.000 lety životní podmínky tak těžké byly, že možnost přežití nemocných, zraněných nebo postižeých nedávaly šanci na přežití
- Vyjímky – vykopávky v Dolních Věstonicích (1986) – dospělý mužský a ženský skelet se znaky tělesného postižení pohybového aparátu (skolióza)

Prehistorické a
antické zdroje

Zákony,
nařízení, rozsudky

- První zákony jsou dochovány z časů Antiky, obvykle vycházejí ze spisů tehdejších řeckých filozofů (Sparta, Atény), přičemž rozdíly byly u válečných invalidů a postižení od narození – postižení byli vnímáni jako trest boží.
- Římské právo regulovalo nejen chování lidí vůči postiženým, definovalo také vliv státu a rodiny

Mýty, pověsti

OD STAROVĚKU PO ANTIKU

For Reference

Modern Political Map

http://www.mesopotamia.co.uk/geography/explore/exp_set.html

- ▶ V Mezopotámii Asýrii (kolem roku 3000 př. n. l.) byly podle tradic různé formy postižení spojovány s náladami božstev. V dochovaných omenských textech jsou v souvislosti s postiženými zaznamenány jak pozitivní, tak i negativní projevy postiženého vůči vlastní rodině, městu nebo samotnému státu.

SUMER

- ▶ V Sumeru (největší rozmach mezi 2.500 - 1.500 př. n l.) bylo usmrcení nemocných a postižených často pravidlem, zejména u slabomyslných, těžce postižených (tělesná anomálie byla viditelná), nebo posléze u těch, kteří nemohli mluvit.

OD STAROVĚKU PO ANTIKU

- ▶ V Egyptě – podle staroegyptské víry byl člověk v posmrtném životě („na druhém břehu“) svého postižení zbaven, proto někteří autoři vycházejí z předpokladu, že v egyptské společnosti k diskriminaci postižených lidí asi systematicky nedocházelo. Šance na pomoc byla asi navíc podpořena religiózně: ukázat dobré srdce.
- ▶ Výsostní postavení zaujímal psychicky nemocní, např. schizofrenici, ale i epileptici, kteří v očích ostatních museli být pod vlivem démonů a duchů, jinak nebylo možné si jejich jednání vysvětlit, a proto s nimi bylo (někdy) nakládáno pod vlivem mytologických a magických představ s pobožnou plachostí. O epilepticích se hovořilo často jako o tzv. „nositelích svaté nemoci“. Výjimečné postavení lze vysvětlit tím, že šlo zejména o nepostižené.

ŘECKO

- ▶ Můžeme soudit, že těm postiženým, kterým se podařilo přežít, bylo zapovězeno podílet se na veřejném společenském životě a byli ze života společnosti vyřazeni. Jejich existence byla chápána jako poselství bohů a byla spojována s neštěstím jiných – vyobcování ze společnosti bylo bráno jako očista nepostížených

SPARTA

- ▶ *Ve Spartě kolem roku 900 před Kristem bylo uzákoněno, že novorozeňata byla povinně ukázána sboru starších, který posléze rozhodnul, zda budou do komuny ostatních přijata nebo ne. Šanci přežít měly jenom ty děti, které odpovídaly dobovému ideálu zdravého člověka, ochotnému zapojit se do boje a schopnému přijímat agresivní kolektivní disciplínu.*

ATÉNY

- ▶ Nejinak se vedlo postiženým v *Aténách* – v elitářském humanistickém pojetí řecké antiky byl člověku odepřen nárok na život, jestliže tento nebyl nějak schopen přispět k udržení a zachování státu.
- ▶ Na rozdíl od Sparty tento akt nebyl v *Aténách* uzákoněn, ale byl brán jako „příspěvek ke všeobecnému společenskému blahu“.

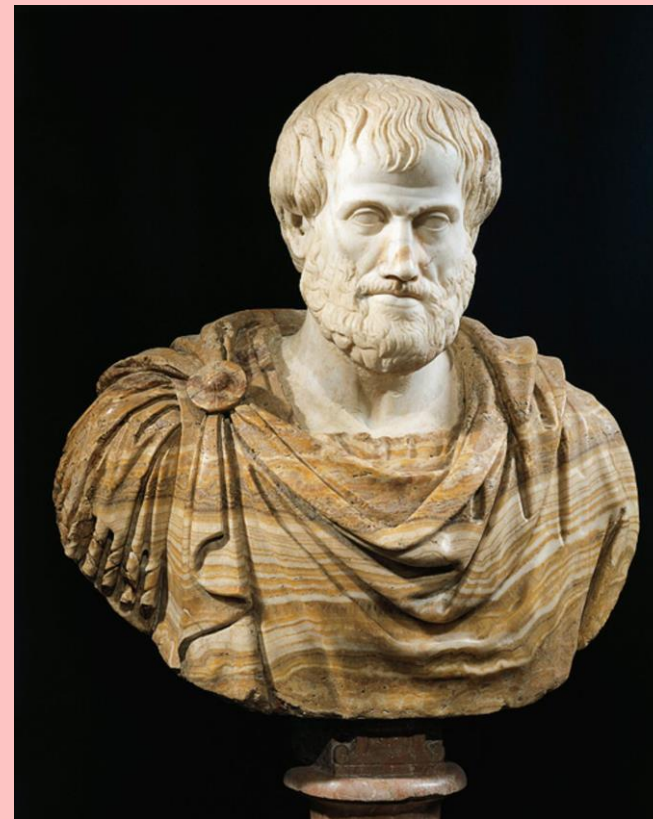
PLATÓN

- ▶ *Platón (427-347 př. n. l.)* viděl svoji představu v ideálním státu, v mýtu, ve kterém některým vyvoleným lidem bylo bohem předurčeno sociální resp. společenské postavení. Snahu o vyléčení lidí, kteří jsou „skrz naskrz“ nemocní, odmítá s odůvodněním, že jim je předurčen pouze tragický a dlouhý život.
- ▶ Jim by se proto mělo zabránit podobná stvoření přivést na svět, neboť oni by ze života nic neměli a stát z nich rovněž nic.

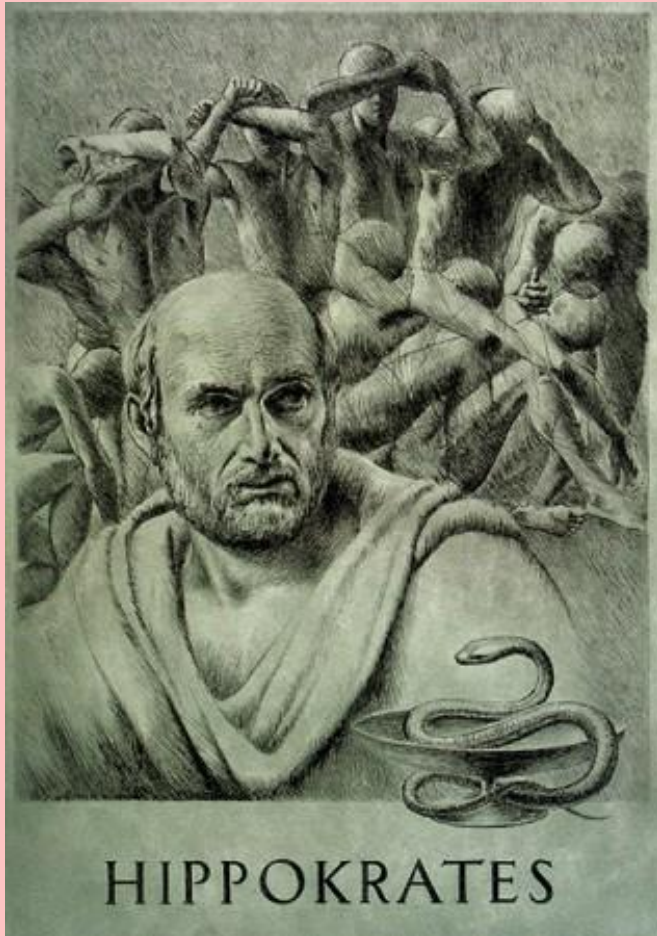

ARISTOTELES

- ▶ Z nejvýznačnějších filozofů antiky lze uvést *Aristotela (384-322 př. n. l.)*, který viděl ideál v harmonizaci třech základních složek výchovy (*rozumové, mravní a tělesné*), a to jenom u *zdravých mužů*.
- ▶ Hodnota lidského individua byla měřena podle „sociální použitelnosti“ – precizně to formuloval *Solón* ve svých spisech o principech státu (*594 př. n. l.*) – mentálně a tělesně postižení nebyli schopni bránit zemi, nemohli se aktivně podílet na hospodářském a politickém dění, a tudíž byli z veřejného života vyřazeni – zabití bylo zdůvodňováno zájmy společnosti.

HIPPOKRATES

- ▶ Od všeobecného názoru se lišil *Hippokrates*, který jako jeden z prvních zastával názor, že postižení není znak nebo následek viny, ani žádné démonické znamení, nýbrž příčina leží v anatomii a patologické funkci lidského těla. Hippokrates také jako první zbavil démonizace epilepsii

STAROVĚKÝ ŘÍM

- ▶ Také u *Římanů* čekal na postižené podobný osud jako v řeckých státech. Osud o životě a smrti postiženého dítěte (ale i zdravého dítěte ženského pohlaví) podle římského práva nezávisel na rozhodnutí státu, ale ležel v rukou otce, který jako hlava rodu oplýval nejvyšší mocí.
- ▶ Římské zákony byly ale určitým způsobem „pokrokovější“, neboť osud postiženého dítěte ležel v rukou otce, který se mohl sám nezávisle rozhodnout, jaký osud dítě čeká, neboť nebyl závislý na státní moci.

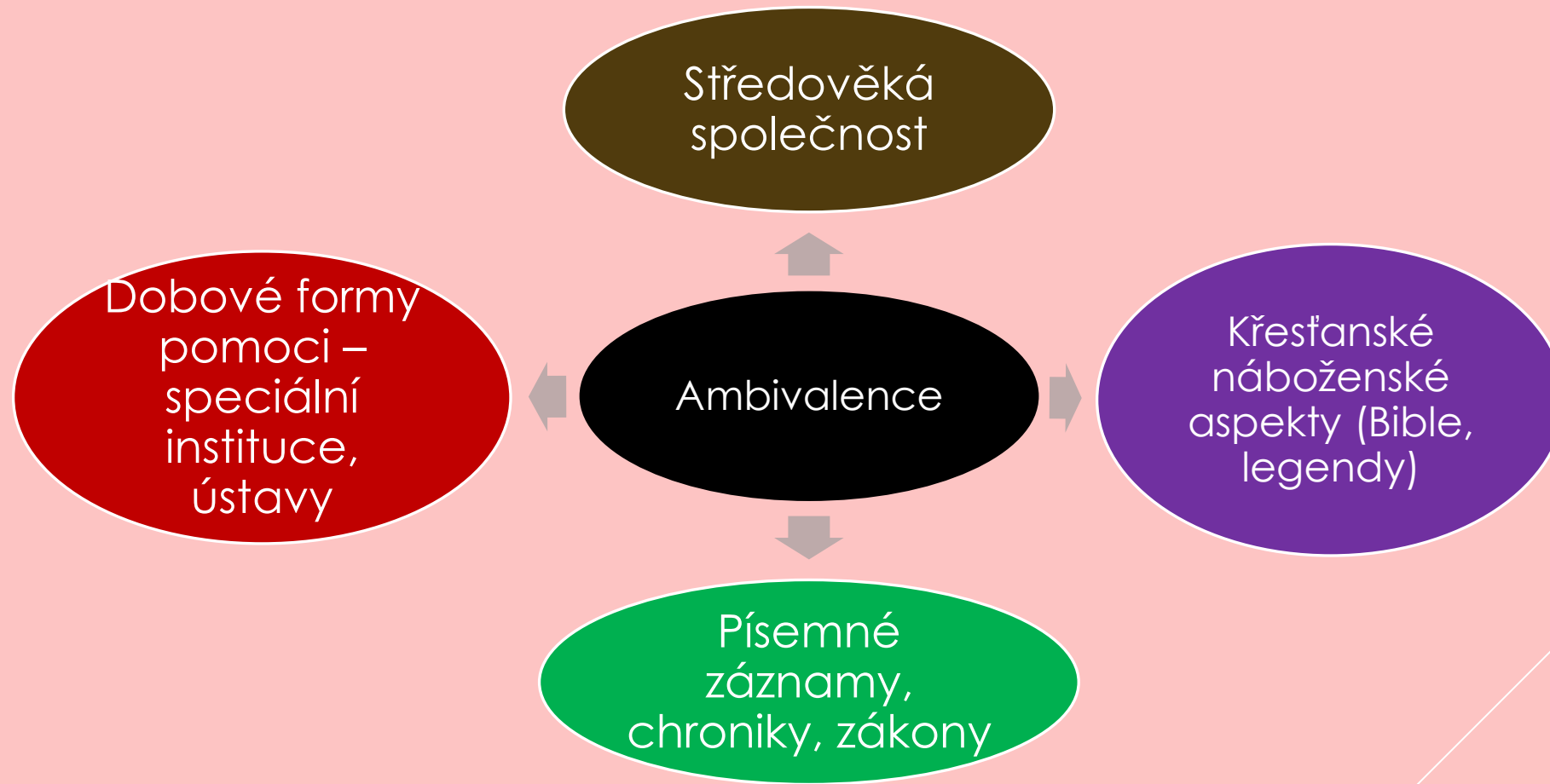

BYZANTSKÁ ŘÍŠE

- ▶ Některé historické spisy uvedených kultur dokládají, že na počátku tisíciletí bylo „moderní“, mít ve společnosti osoby s postižením.
- ▶ Prameny uvádějí, že v *Konstantinopolu* v roce 330 n. l. byl ústav pro tělesně postižené děti.

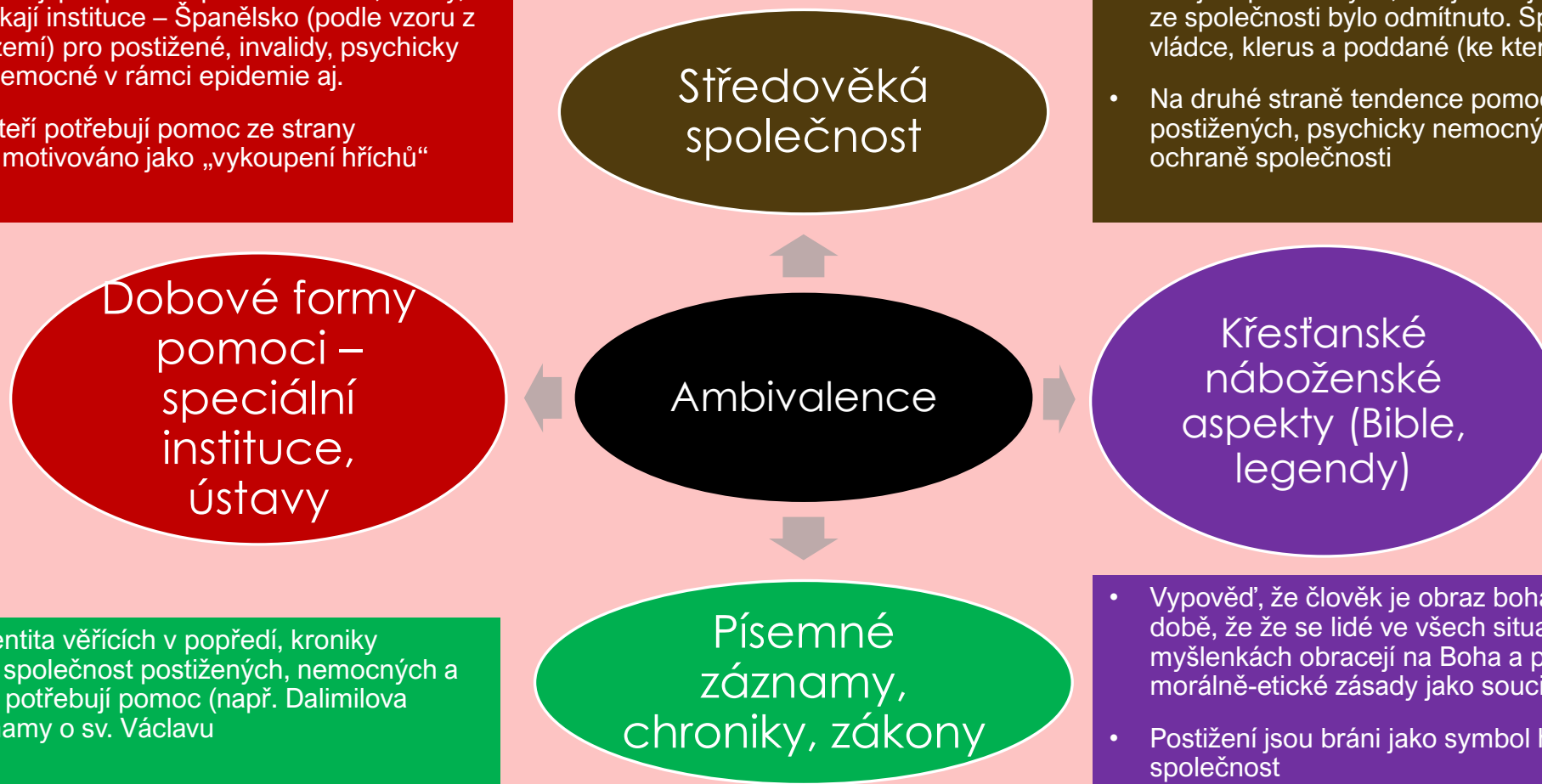
RANNÝ STŘEDOVĚK – AMBIVALENCE

RANNÝ STŘEDOVĚK – AMBIVALENCE

- Kněží a zástupci církve se začínají starat o lidi v nouzi, organizují podporu – zpočátku sirotci, vdovy, později vznikají instituce – Španělsko (podle vzoru z arabských zemí) pro postižené, invalidy, psychicky nemocné, nemocné v rámci epidemie aj.
- Péče o ty, kteří potřebují pomoc ze strany společnosti motivováno jako „vykoupení hříchů“

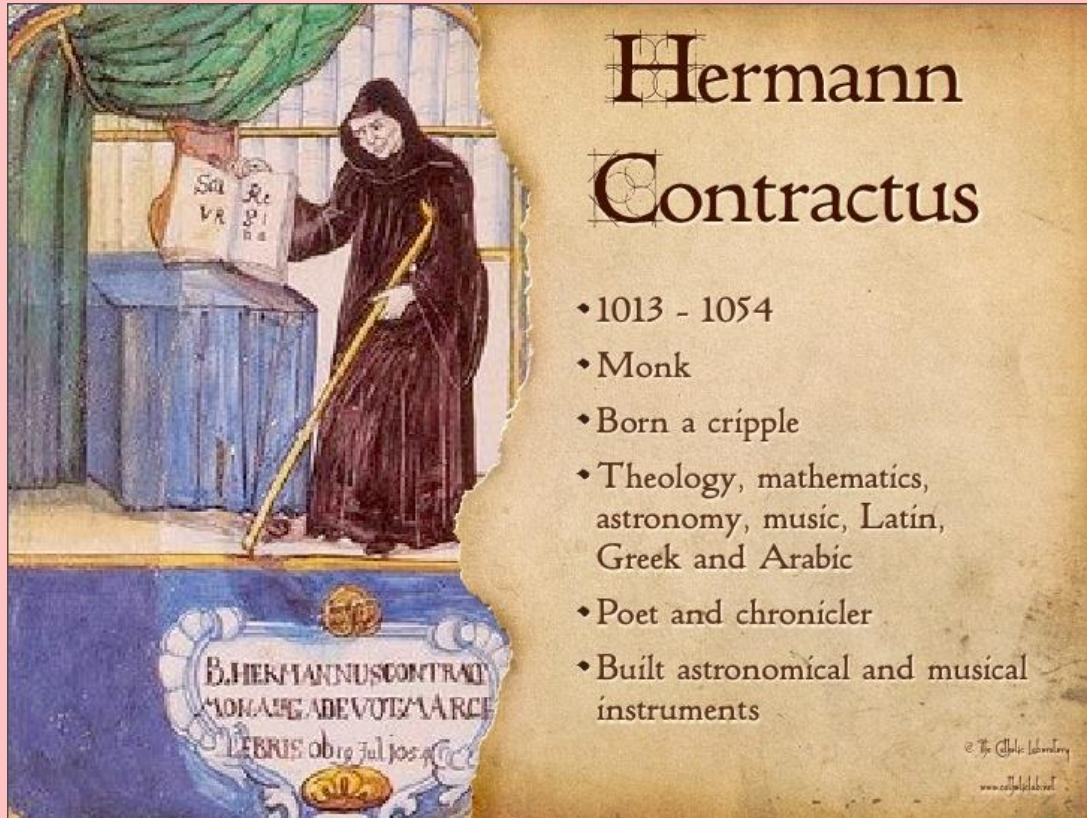
- Rozšíření křesťanství, tzv. barbarské zvyky antiky – zabíjení postižených, zabíjení zajatých nepřátel, vyvržení ze společnosti bylo odmítnuto. Společnost se dělila na vládcy, klerus a poddané (ke kterým patřili i postižení)
- Na druhé straně tendence pomoci rituálních obřadů u postižených, psychicky nemocných „vyhnat“ demony k ochraně společnosti

- Kolektivní identita věřících v popředí, kroniky poukazují na společnost postižených, nemocných a dalších, kteří potřebují pomoc (např. Dalimilova kronika, záznamy o sv. Václavu)

- Vypověď, že člověk je obraz boha znamená v této době, že se lidé ve všech situacích, pocitech, myšlenkách obračejí na Boha a podle něj přijímají morálně-etické zásady jako soucit, hřích, utrpení.
- Postižení jsou bráni jako symbol hříchu, ohrožují společnost
- Ambivalentní postoj – postižení je trest boží – může tento být součástí náboženských rituálů?

HERMANNUS CONTRACTUS – BODAMSKÉ JEZERO

- ▶ Mentalitě společnosti v raném středověku bylo stejně jako v předešlých obdobích zcela cizí, lidi s postižením akceptovat. Jednou z výjimek byl mnich *Hermannus contractus* (Herman ochrnutý), žijící v letech 1013-1054. Tento vzdělaný mnich pocházející ze šlechtické rodiny byl od narození ochrnut a celý svůj život prožil v klášteře Reichenau. Znám je tento učenec jako astronom, fyzik, věnoval se i hudbě (zavedl vlastní notový systém) nebo jako kronikář.

RANNÝ STŘEDOVĚK

- ▶ Etické požadavky podle Bible, vyznávající lásku k bližnímu nabývaly účinnosti a byly podkladem k zakládání klášterů a lazaretů, v nichž postupem doby byla poskytována péče i mentálně postiženým. V období od nástupu křesťanství, tedy v letech mezi rokem 500 před Kristem až do konce patnáctého století, nebyla křesťanská morálka lásky k bližnímu v žádném případě garantem humanistického jednání vůči postiženým spoluobčanům.
- ▶ Stejně jako dříve bylo postižení pokládáno za trest Boží. Jestliže byli podle mínění společnosti v době před Kristem lidé s postižením ovládáni různými démony, tak u křesťanů to byl v té době ďábel, který se v jejich těle usídlil, a tudíž musel být eliminován.

RANNÝ STŘEDOVĚK

- ▶ Pokud v té době postižení smrti unikli, byli pak často vyháněni z měst, zavíráni do vězení nazývané věže bláznů (Narrenturm), které byly stavěny speciálně pro postižené (např. v německém Lübecku).
- ▶ Postižení byli veřejně předváděni na jarmarcích, což bylo rozšířeno zejména v Německu na sklonku středověku. Postižený člověk, degradován do pozice zvířete, byl hlavním aktérem podívané: držen v kleci jako zvíře a nucen přijímat potravu skrze mříže.

RANNÝ STŘEDOVĚK

- ▶ V některých „věžích bláznů“ byly zabudovány v oknech mříže, a tak bylo zájemcům umožněno ubožáky přikované ke zdi pozorovat. Města tak umožňovala „speciální podívanou“ kolemjdoucím.“

RANNÝ STŘEDOVĚK

- ▶ Podle tehdejší lidové tradice se běžně věřilo, že zdravé dítě bylo přičiněním ďábla zaměněno za znetvořené. Možná, že právě tento primitivní názor (ovlivnění ďáblem) relativoval postoj církve – zpočátku sankce a posléze rozmach charitativního hnutí ve všech možných formách
- ▶ Motivy sahající od extrémního božského uctívání nebo vyhlazování ve starověku, přes exorcistické, démonické usmrcování v časech středověku nebo pozdější charitativní péči až k systematickému opatrování z křesťanského pohledu lásky k bližnímu ve velkých ústavních zařízeních v devatenáctém a na počátcích dvacátého století, dále související sociální a hospodářské proměny způsobily v průběhu doby přirozeně ambivalentní změny postojů nepostižené společnosti vůči mentálně postiženým.

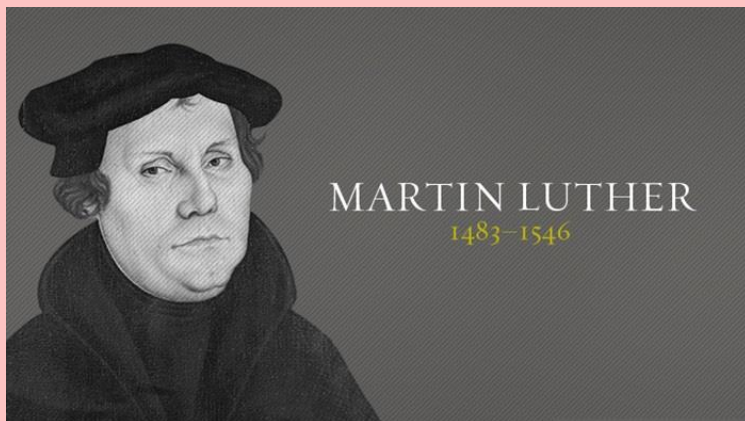

SV. TOMÁŠ AKVINSKÝ

- ▶ Ambivalenci a rozporuplnost teologů v přístupu k postiženým lze doložit následujícími příklady: postoj církve mohl být zdůrazněn na základě odkazu v Novém zákoně. Když k Ježíši přinesou slepé dítě s otázkou, kdo dítě nebo jeho rodiče nakazil, odpověděl: nikdo ani dítě ani jeho rodiče nenakazil, nýbrž ruce boží jej posvětily. Ve společnosti vyvstala i diskuse, zda mohou být slabomyslní připuštěni k přijímání. Zastánci se odvolávali dokonce na Tomáše Akvinského (1225-1274), který nabízel řešení „postižení nesmějí být od oltáře odvedeni, neboť patří do společnosti všech věřících.“

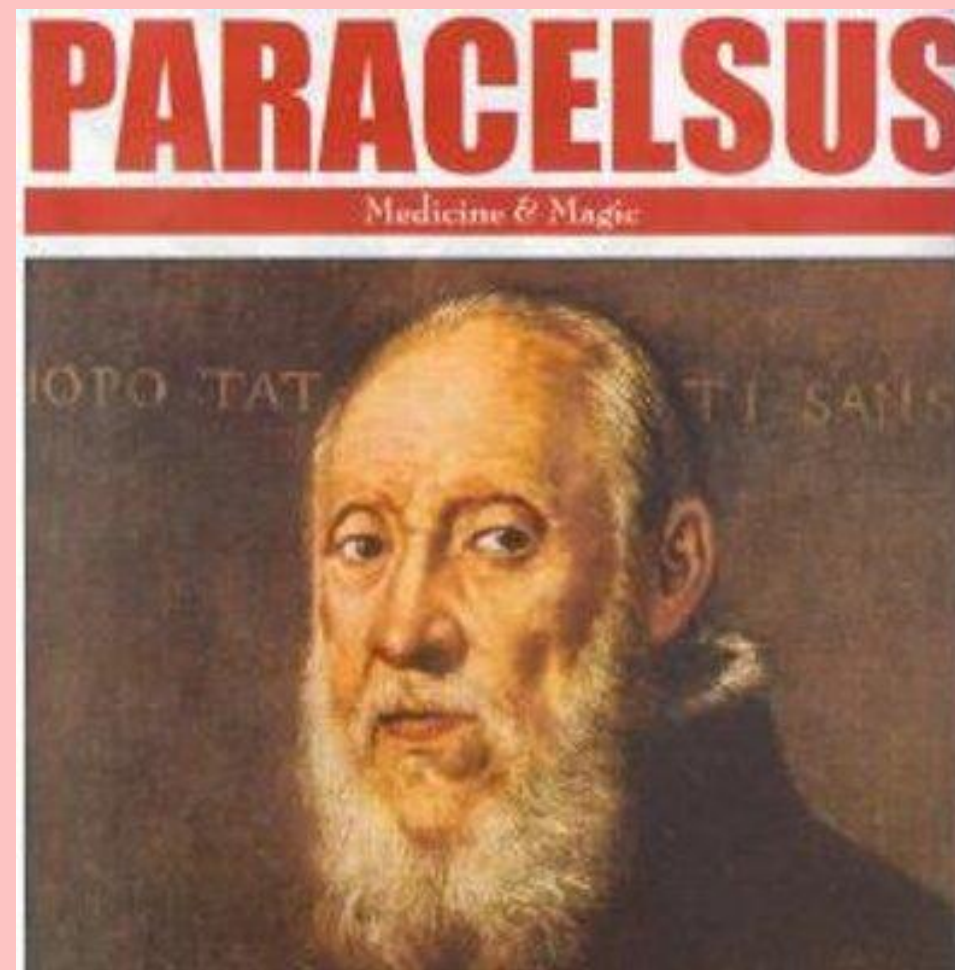
MARTIN LUTHER A POČÁTKY REFORMACE

- ▶ *Luther (1483-1560)* se v jedné zmínce o mentálně postiženém dítěti z Dessau přiklání k názoru, že toto dítě by mělo být utopeno, neboť „stejně do kolébky bylo jen od Satana položeno maso bez duše.
- ▶ Všeobecně se u Křesťanů prosadil názor, který posléze převládal několik století: postižené dítě je božím darem, kterým musí rodina nebo její členové odčinit své hříchy.
- ▶ Něco pro postižené činit, to byl v celém středověku přístup tzv. lásky k bližnímu a dodnes imponuje zjištění, kolik tomuto krédu bylo obětováno při zřizování klášterů, nemocnic a ústavů. Nepřehlédněme však v této souvislosti skutečnost, že za mnohými iniciativami se často skrýval, zejména u velmi bohatých dárců, i velmi egoistický prvek: sbírkami a dary dělám něco za očistu své duše. Pokřtili-li rodiče své postižené dítě, věnovali jej Bohu, ale to nemuselo být vždy jenom z pobožnosti a přesvědčení – jen pokřtěné dítě mohlo být předáno do ústavu k opatrování, čímž mělo zabezpečenou stravu a zaopatření.

PARACELSUS

- ▶ Pozměněný přístup k mentálně postiženým lze zaznamenat až v 16. a 17. století – ve zlatém věku objevování, v době, kdy racionalismus začal převažovat nad metafyzikou a s tím souvisejícím rozvojem myšlení, bádání a kladením důrazu na vzdělání.
- ▶ Jedním z učenců, který se pokoušel objasnit původ mentálního postižení, byl lékař *Paracelsus (1490-1541)*. Vycházel z předpokladu, že každá nemoc má více příčin.

JAN AMOS KOMENSKÝ

„kdo není vzdělaný (tedy formovaný), ten není opravdovým člověkem, člověk, pokud se má stát člověkem, se musí vzdělávat.“. J.A.K.

Doba Komenského i po něm byla poznamenána tzv. teorií optimismu učení. Vše bylo otázkou metody: ten, kdo použije správnou metodu, může se naučit vše. S touto – v mnohém nekorektní hypotézou – se také doufalo, že i mentálně postižení elementární učební látku (tedy psaní, čtení, počítání) zvládnou.

Důsledky této mylné interpretace ovlivnily obsahově speciální pedagogiku tím, že se tato disciplína na dlouhou dobu orientovala převážně na školství a diagnostiku. Postižení byli posuzováni podle schopnosti nebo neschopnosti zvládnout školní – učební látku. Jinak řečeno, schopnost zvládnutí určité učební látky (tzv. trivia) se dávala do příliš úzké souvislosti s mentálním výkonem postiženého jedince, což zapříčinilo omezení životních šancí a podcenění sociálně společenských vlivů.

POČÁTKY PRŮMYSLOVÉ REVOLUCE – HLEDÁNÍ A OBJASŇOVÁNÍ

- Zakládání ústavů, nemocnic, pomocných škol ze strany církevních institucí ale i státu – obcí
- Specializace – pro postižení, nemocné invalidy aj.

Společensko-
politická situace
v 18-19. století

- Význam přírodních věd nabývá na důležitosti, hledají se příčiny postižení
- Význam základního vzdělání i pro postižené, nemocné
- První kodexy definující vzdělávání

Dobové formy
pomoci –
speciální
instituce, ústavy

Objasňování

Nové teorie

- J.A.Komenský, J.H.Pestalozzi, J.J. Rousseau, J.M.G.Itard, E.Seguín, M.Montessori, R.Steiner

Písemné doklady,
bádání, poznatky

- Hledání příčin a vysvětlování původu postižení
- První náznaky specializace – pedagogiky postižení a vznikající zájem ze strany lékařů, pedagogů, filozofů
- Práce pro postižené jako součást vzdělání

SOCIÁLNÍ A ŠKOLSKÉ ÚSTAVY

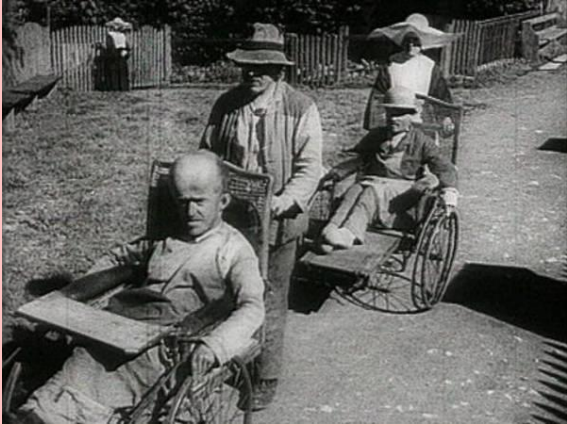

- ▶ Situace postižených se částečně změnila koncem osmnáctého století v důsledku prosazení povinné školní docházky. Ta byla uzákoněna v již v roce 1774 výnosem *Marie Terezie* a platila **pro všechny děti ve věku od 6 do 12 let.**
- ▶ Podstatné ale je, že následoval toleranční patent císaře *Josefa II (1781)* který nařídil, aby se kláštery v celé rakouské monarchii věnovaly zdravotní, pečovatelské popřípadě sociální nebo školské činnosti – v Čechách a na Moravě to bylo 94 mužských a 30 ženských klášterů.

INDUSTRIALIZACE A PRACOVNÍ VÝCHOVA

- ▶ Mentálně postižený by měl být použitelný. Měl by být poučen a zaučen, aby byl schopen si na svůj pobyt v ústavu vydělat nebo přispět vlastní aktivitou na pobyt v zařízení.
- ▶ Školní trivium bylo navíc rozšířeno i o pracovní-rukodělné vyučování. Tedy předmět, ve kterém mohli i postižení žáci uplatnit své schopnosti. Mimochodem základní české školy tehdejší doby byly v monarchii dávány jako příklad ostatním zemím a České země měly nejmenší procento analfabetismu.
- ▶ Již *Pestalozzi* (1746-1827) viděl v této představě jeden ze svých pedagogických cílů. Pestalozzi se zasloužil o založení výchovného zařízení v Neuhofu a své zkušenosti z let 1777/78 popsal v několika publikacích.

Handarbeit

- ▶ Paralelně, v polovině 19. století lze v mnoha evropských zemích zaznamenat vznik velkých zařízení pro postižené děti. Zejména v průmyslových aglomeracích, kde byli zaměstnáni oba rodiče, bylo umístění do zařízení pro postižené (nemocné děti s rachitidou, tuberkulózou, podvýživou aj.) jediným řešením, pokud oba rodiče pracovali.

CÍRKEV A ÚSTAVY PRO POSTIŽENÉ V 19. STOLETÍ

- ▶ Na přelomu 19. a 20. století začaly vznikat první tzv. zvláštní nebo pomocné školy pro děti, které učební látku základní školy nebyly schopny (tzv. trivium) zvládnout. Tento stav souvisí úzce s pokračující industrializací, jak bylo zmíněno výše.

PŘELOM 19. A 20. STOLETÍ

- ▶ Především zásluhou evangelické i katolické církve došlo k výstavbě dalších ústavů, nemocnic a škol různých stupňů. V této souvislosti může také čtenář na tomto místě oponovat a poukázat na úzké spojení tehdejších zařízení s církevními ideologiemi, někdo by mohl tehdejší situaci nazvat znásilňováním duše při stálém vzbuzování soucitu.

20. STOLETÍ – NORIMBERSKÉ ZÁKONY (1935) A EUTANÁZIE

20. STOLETÍ A PŘELOM TISÍCILETÍ

- ▶ Změněný postoj medicíny a zvláště psychiatrie na postižení
- ▶ Změněná legislativa
- ▶ Principy normality
- ▶ Empowerment
- ▶ Integrace
- ▶ Inkluze
- ▶ Podpora k vlastnímu samostatnému rozhodování
- ▶ aj.

